МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК КОМПЛЕКСНОГО ФЕНОМЕНА

Савченко Олена Вячеславівна¹, Свирида Марія Олександрівна²

¹ Доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7069-7419>

² Здобувач вищої освіти на першому (бакалаврському рівні), факультет управління персоналом, соціології та психології, спеціальність Психологія, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ (Україна)

UDC: 159.923+316.4

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовані основні підходи до вивчення психологічної безпеки особистості, запропоновано розглядати психологічну безпеку особистості як комплексне особистісне утворення, що поєднує мотиваційні, когнітивні, емоційні та поведінкові складові, які забезпечують стійкість особистості до факторів середовища, оптимальний рівень її функціонування та інтегрований тип її взаємодії зі світом, іншими особами, собою.

Метою дослідження є розробка моделі психологічної безпеки особистості, проведення аналізу її внутрішньої структури. Методологічною основою дослідження є системний підхід. Застосування факторного аналізу дозволило виокремити 3 незалежні компоненти: мотиваційно-когнітивний, емоційно-поведінковий (конструктивний), деструктивний поведінковий компонент. Результати кореляційного аналізу показали незалежність трьох компонентів психологічної безпеки особистості. Був введений загальний показник, що відображає рівень вираженості психологічної безпеки як комплексного феномена. Студенти з високим рівнем психологічної безпеки мають такі властивості: задоволеність потреби у безпеці, позитивні переконання стосовно сприятливості світу та надійності інших людей, високу сенситивність до загроз, вони часто застосовують адекватні або невизначені засоби реагування, намагаються уникати тривожних та ігноруючих стратегій поведінки у загрозливих ситуаціях.

Ключові слова: безпека, психологічна безпека, безпечний тип особистості, безпечна поведінка, потреба в безпеці, базові переконання, сенситивність до загроз, тип реагування на загрозу.

Постановка проблеми. Однією з особливостей людської природи є те, що людина починає думати про безпеку та захист власних інтересів тоді, коли починає переживати загрозу власному життю, добробуту чи іміджу. Збільшення зовнішніх світових загроз (відкриті та приховані війни, загроза третьої світової війни, перерозподіл територій, частіші прояви тероризму та екологічних катастроф) посилює переживання невизначеності людського існування, невпевненості у майбутньому, що загрожує втраті людиною орієнтирів в житті,

знеціненню переконань в надійності та стабільності світу, справедливості соціуму, можливості керувати власним життям. Ось чому з кожним роком все більше психологів починають вивчати психологічну безпеку особистості у різних модусах її існування (потреба, мотив, уявлення, почуття, переживання, переконання та ін.), або розглядають цей феномен як значущий чинник інтегративних особистісних переживань (задоволення життям, психологічного благополуччя, якості життя тощо).

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Olena Savchenko, Mariia Svyryda

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Крім того, проблема психологічної безпеки аналізується і як суто індивідуально-психологічна проблема, і як соціальне явище, що потребує вирішення низки економічних, політичних, соціальних, культурних питань. Безпечною може себе відчувати людина лише в безпечному суспільстві, незагрозливому середовищі. Отже, ключем до підвищення благополуччя індивідів є зміцнення психологічної безпеки суспільства та держави. Однак, багато дослідників вказують і на зворотній бік цих трансформацій. Можна розглядати проблему зміцнення психологічної безпеки особистості як «інструмент формування не лише благополуччя окремого індивіда, а й суспільства в цілому» (Zotova, Karapetyan, 2018: 100).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз дозволяє нам відокремити чотири напрями дослідження феномену психологічної безпеки, які активно впроваджуються науковцями педагогічного, соціологічного, психологічного, юридичного спрямування. Отже, можна розглядати проблему безпеки особистості як міждисциплінарну, таку, що потребує об'єднання зусиль спеціалістів різних галузей задля її вирішення.

Перший напрямок вивчення був започаткований фахівцями наукової галузі «Безпека життєдіяльності», які узвичаїли категорію «особистість безпечного типу поведінки» (Степанов, 2009; Шершнєв, 1994; Шестаков, 2010). Дана категорія відображає розбіжності в формах активності людини за дихотомічною ознакою «безпечні – небезпечні засоби самореалізації в оточуючому світі» (Степанов, 2009: 182). Запропонований тип особистості був описаний комплексом психофізіологічних, соціальних та поведінкових властивостей. Серед поведінкових складових були визначені засоби реагування на небезпеку, а саме: передбачення загрози, уникання та подолання небезпеки. Пізніше була додана така важлива форма реагування як «створення ресурсів безпеки», яка відображає профілактичний аспект реагування на загрозливу ситуацію. Наразі категорія «особистість безпечного типу поведінки» була розширена до категорії «особистість безпечного типу», у фокусі уваги дослідників опинились не лише особливості реагування людини на загрозливі ситуації, а й індивідуально-психологічні властивості та соціально бажані

якості, які допомагають особистості буди активним суб'єктом власного життя, власної життєдіяльності. Така особистість прогнозує небезпечні ситуації, аналізує потенційні ризики, організує певним чином своє оточення задля підтримки стійкості до несприятливих факторів, мінімізації негативних наслідків для себе, оточуючих, світу (Лызь, 2005). О. Коджаспиров з колегами підкреслюють, що така особистість знає як вести себе в критичних ситуаціях, запобігає виникненню ситуацій, які можуть нанести шкоду людині, природі, світу, виявляє готовність долати подібні ситуації безконфліктними засобами (Коджаспиров и др., 2019). Серед окремих властивостей даного типу особистості хотілось би визначити наступні: раціональність та відповідальність (Шершнєв, 1994), схильність до збереження духовного та фізичного здоров'я (Коджаспиров и др., 2019), впевненість у можливості забезпечення власної безпеки, домінування просоціальних та духовних цінностей у особистісній ціннісній системі (Лызь, 2005), орієнтація на забезпечення соціальної стабільності у стосунках та установка на підтримку власного емоційного контролю (Аминова, Цахаева, 2020).

Наступним напрямом дослідження безпеки особистості, який поєднує зусилля соціологів, психологів та педагогів, є вивчення безпеки як характеристики середовища, «вільного від психологічного насилля у взаємовідносинах осіб, ... що сприяє задоволенню потреби в особистій довірі та спілкуванні, формує в учасників почуття приналежності (референтна важливість середовища), та сприяє їх психічному здоров'ю» (Baeva & Bordovskaia, 2015: 86). Відсутність безпечного середовища, в якому можуть жити та розвиватися особистості, посилює переживання розгубленості перед невідомими ситуаціями, блокує можливість особистості активізувати власні ресурси, необхідні для долаття таких ситуацій, викривлює і сам процес розвитку особистості і особистісну структуру як його результат. Р. Ногенрад, описуючи ситуацію, що склалася навколо України після атаки Росії на її територіальну цілісність, використовує метафору «входження в новий період без компасу», що описує втрату орієнтирів більшістю людей, оскільки були жорстко порушені їх уявлення про безпеку. «Це ніби ми входимо без компаса у некартовані території нового історичного періоду, для якого ми

досі не маємо слова, щоб назвати його» (Hogenraad, 2017: 297).

І. Баєва та Н. Бордовська визначають критерії досягнення психологічної безпеки людиною, серед них: почуття щастя, переживання особистого комфорту та захисту від хвороб та болю (Baeva & Bordovskaia, 2015). Дослідники демонструють, що нехтування потребою у безпеці в дитячому віці призводить до некомпенсованих наслідків для психічного здоров'я, до травматичної деформації структури особистості. Формування безпечного політичного, економічного, технологічного, соціального, інформаційного середовища – це завдання суспільства, світового співтовариства. Російські дослідниці О. Зотова та Л. Карапетян виокремлюють наступні стратегічні напрями забезпечення безпеки у межах суспільства: 1) захист людського життя; 2) захист людей від виявлених загроз; 3) забезпечення життєво необхідних прав та свобод для всіх верст населення; 4) створення та підтримка політичних, економічних, соціальних та культурних умов життя людей, позбавлених загроз для реалізації їх прав та свобод (Zotova & Karapetyan, 2018: 103). Отже, підсумовуючи, ми можемо визначити, що в межах цього підходу психологічна безпека аналізується як суб'єктивний феномен, який є результатом «проекції об'єктивних умов життєдіяльності на психічні структури людини, відображає цілісність збереження стану захищеності і здатності до розвитку в напрямку життєво значущої мети особистості, який не знижується в часі» (Котова и др., 2016).

Третім напрямом дослідження особистісної безпеки є аксіологічний підхід, який заснований на ідеї трансляції важливих для суспільства принципів безпечного життя молодим поколінням. Функція трансляції та культивування цінностей покладається на педагогів, які мають бути носіями «еколого-гуманістичного світогляду та культури безпеки» (Погодаєва, 2018). Отже, екологічна культура розглядається як важлива складова особистісної безпеки, вона припускає формування активної відповідальної позиції людини за події у світі, суспільстві, власному житті. Формується ця культура засобами екологічної освіти, яка спрямована на «кардинальну зміну свідомості людей у ставленні до природи Землі, сформованих стереотипів мислення і поведінки, механізмів економіки і соціального розвит-

ку, на прийняття кожною людиною нових принципів етики, культури і справедливості, що базуються на системі обмежень і заборон, котрі диктуються законами розвитку біосфери» (Моїсєєва, 2012: 50). В екологічній освіті та психології безпека аналізується через призму забезпечення стійкості розвитку суспільства та особистості, що можливо у разі ознайомлення молоді з основними закономірностями розвитку та механізмами планування, регуляції, управління кризами у процесі цього розвитку. Актуалізація отриманих знань у практику стає можливим лише на тлі сформованості у молодих осіб гуманістичних цінностей, які визначають і загальне ставлення особистості до різних аспектів реальності, і спрямування активності, і стають основними регуляторами поведінки в певній ситуації. Ці гуманістичні цінності, на думку Л. Моїсєєвої (2012), виконують функцію свідомого обмеження потреб, переорієнтацію з кількісного зростання на якісний розвиток, забезпечення готовності до морального вибору у складних, невізначених ситуаціях. Серед основних принципів, що підтримують стабільність, можна визначити: гуманізм, свободу, орієнтацію на діалог та співпрацю, відповідальності за збереження та відновлення природи (Моїсєєва, 2012), милосердя і співчуття, збереження життя, здоров'я, природи (Погодаєва, 2018). Лише на підставі сформованості ієрархічної ціннісно-сміслової системи, в якій гуманістичні цінності займають домінуючі позиції, можуть будуватися зрілі міжособистісні стосунки, засновані на переживанні довіри (до себе, інших, держави та світу) та гарантуючі безпеку. Отже, проміжною ланкою між цінностями та переживаннями безпеки є конструктивні суспільні стосунки, через які і забезпечується реалізація основних прав особистості на життя, гідний рівень існування, свободу, необмежений розвиток своїх здібностей, справедливості тощо.

Четвертий, власно психологічний, підхід аналізує особисту безпеку через психологічні категорії «потреба», «образ», «переживання», «почуття», «модель поведінки». Г. Фоменко запропонувала впровадити та розвивати «психологію безпеки» як інтегративний міждисциплінарний підхід, заснований на суб'єктно-буттєвій методології. Проблемне поле цього напрямку психологічних досліджень формулюється як «визначення оптимальних психологічних умов рівнова-

ги в системі «особистість – суспільство – держава» (Фоменко, 2010: 89). Отже, безпека це системне явище, яке може бути розглянуто щонайменше на трьох рівнях: безпека особистості, суспільства і держави. Зосереджуючи нашу увагу лише на безпеці особистості, зазначимо, що важливим аспектом безпеки особистості є визначення, оцінка та вибір найбільш конструктивних засобів самозахисту, конструювання нових, у разі відсутності адекватних, стратегій та тактик. Головним призначенням психології безпеки є виокремлення орієнтирів для автентичного буття особистості в умовах невизначеності та наявності великої кількості зовнішніх загроз, трансформування цих несприятливих умов в можливості саморозвитку особистості (Фоменко, 2010).

У дослідженні, проведеному під керівництвом Н. Лизь, були визначені основні критерії психологічної безпеки особистості, а саме: 1) цілісність фізичної структури людини, нормальне функціонування, захищеність від хвороб; 2) адекватність відображення реальності, адаптованість психічного функціонування, захищеність від зовнішніх впливів на свідомість; 3) свобода вибору, задоволеність теперішнім, впевненість у майбутньому, захищеність цінностей, інтересів, ідеалів (Лызь и др., 2015). Як бачимо, визначені критерії поєднують різні феномени, у яких може проявлятися безпека. Можна виокремити рівень потреб та мотивів (потреба в свободі вибору, захищеності, комфорті), уявлень (когніцій) стосовно власної цілісності та адаптованості, нормальності функціонування; переживань власної захищеності – незахищеності перед зовнішніми загрозами, впевненості та задоволення.

Отже, ми погоджуємось з думкою, що психологічна безпека особистості є комплексним особистісним утворенням, що поєднує мотиваційні, когнітивні, емоційні та поведінкові складові, які забезпечують стійкість особистості до факторів середовища, оптимальний рівень її функціонування, інтегрований тип її взаємодії зі світом, іншими особами, собою. Збереження стійкості до факторів середовища виявляється у готовності та можливості людини чинити опір деструктивним зовнішнім та внутрішнім впливам, підтримувати власну цілісність як на рівні організму, так і на рівні соціальної та духовної істоти. Оптимальність функціонування виявляється у відповідності форм поведінки та

діяльності людини існуючим об'єктивним та суб'єктивним критеріям успішності взаємодії у системах «суб'єкт – середовище», «суб'єкт – суспільство», «суб'єкт – суб'єкт» та ін. Інтегрований тип взаємодії може виявлятися у позиції, що займає особистість, у характері ставлення до значущих об'єктів, у стилі вирішення проблемно-конфліктних ситуацій, у стратегії та стилі життя тощо. Окрім структурного аналізу даний феномен може бути досліджений через зовнішні аспекти функціонування особистості, а саме: «психологічне здоров'я, позитивні відносини з оточуючими, активність, прийняття всіх сторін своєї особистості, задоволеність, саморегуляція, адекватне реагування на екстремні ситуації» (Пухарева, 2016).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогоднішній день в психології існує обмежена кількість досліджень внутрішньої структури психологічної безпеки особистості як комплексного феномена. Більш традиційним є аналіз її як внутрішньої умови психологічного здоров'я та благополуччя особистості. Тому, **метою нашого дослідження** є розробка моделі психологічної безпеки особистості, проведення аналізу її внутрішньої структури.

Задля вирішення поставленої мети були сформовані наступні **завдання**:

- розробити концептуальну модель психологічної безпеки особистості як комплексного феномена;
- перевірити модель у емпіричному дослідженні на вибірці студентів університету;
- визначити структуру взаємозв'язків компонентів психологічної безпеки особистості.

Наукове обґрунтування методології проведення дослідження. Методологічною основою нашого дослідження є системний підхід, який дозволяє аналізувати певний феномен як цілісність, що поєднує певні елементи, спільне функціонування яких сприяє появі та прояву інтегративних властивостей, які раніше були відсутні. У дослідженні О. Савченко (2016) були сформульовані основні принципи, які відповідають загальній теорії систем: 1) у системі можна визначити окремі елементи та зв'язки між ними; 2) сукупність функцій, що виконує система та її компоненти, спрямована на досягнення певної цілі; 3) при взаємодії з середовищем система функціонує як цілісність; 4) система може бути

представлена як сукупність підсистем різних рівнів, які утворюють ієрархію; та ін.

Ми розглядаємо психологічну безпеку особистості як системне психічне явище, що інтегрує щонайменше 4 компонента, кожен з яких забезпечує виконання певної функції: мотиваційний компонент забезпечує активізацію різних форм активності задля зміни внутрішнього стану або зовнішніх умов; когнітивний – швидке відображення інформації, необхідної для прийняття рішення; емоційний – регуляцію стану суб'єкта задля покращення його стійкості та оптимальності функціонування; поведінковий – перетворення ситуації задля більш ефективного досягнення поставленої мети. Разом визначені компоненти забезпечують підтримку продуктивного функціонування людини у загрозових ситуаціях, формування опору несприятливим факторам середовища.

Кожний компонент діагностувався за відповідними методами. Для визначення рівня сформованості мотиваційного компонента була застосована методика «Діагностика ступеня задоволеності основних потреб» (В. Скворцов, модифікація І. Акіндінової), складові когнітивного компонента вивчалися за методикою «Шкала базових переконань» (Р. Янов-Бульман, адаптація О. Кравцової), емоційний компонент аналізувався за показником тест-опитувальника «Сенситивність до загроз» (В. Маралов, Є. Малишева, О. Ніфонтон, Є. Перченко, І. Табунов), поведінковий компонент досліджувався за тест-опитувальником «Виявлення способів реагування в ситуаціях небезпеки» (В. Маралов, Є. Малишева, О. Смирнова, О. Перченко, І. Табунов).

Обробка отриманих даних здійснювалась засобами кореляційного та факторного аналізу у пакеті «STATISTICA 10.0».

У дослідженні взяли участь 43 студента різних університетів м. Києва. Середній вік – 19,3 роки, розподіл за статтю був наступний: 25 осіб жіночої статі (58,1%) та 18 осіб чоловічої статі (41,9%). Дослідження проводилось в онлайн-форматі із застосуванням створеної Google-Form у листопаді 2020 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значимо, що у нашій концептуальній моделі феномена особистісної безпеки особистості виокремлено чотири складові, які відображають наступні аспекти його ціліс-

ності, а саме: 1) потреба в безпеці, яка у разі незадоволеності активізує зусилля особистості у напрямі захисту та організації комфорту (мотиваційний компонент); 2) уявлення про безпеку світу та власну спроможність конструктивно взаємодіяти з іншими (когнітивний компонент); 3) переживання власної захищеності, яке проявляється у відсутності тривоги та страхів, надмірного напруження (емоційний компонент); 4) спроможність та готовність активізувати тактики самозахисту при виникненні загрози (поведінковий компонент).

Потреба в безпеці є однією з базових потреб, відповідно до концепції А. Маслоу. Рівень задоволення даної потреби визначає і ступінь задоволення потреб більш високого рівня ієрархії: у приналежності, самоповазі та самоактуалізації. А. Маслоу вказував, що потреба в безпеці має різні якісні прояви: в стабільності, захисті, свободі від страху, тривоги та хаосу, як потреба в структурі, порядку, законі, обмеженнях та в залежності (приналежності) (Маслоу, 2012). В. Скворцов відокремлює 3 форми прояву потреби у безпеці: потреба у забезпеченні майбутнього, потреба в униканні неприємностей, потреба у розвитку своїх сил та здібностей (Скворцов, 1986). В. Маралов з колегами виокремлюють чотири типи потреб, пов'язаних із забезпеченням захисту та комфорту особистості, а саме: потреба в переживанні почуття захищеності, потреба в переживанні почуття загрози, потреба у пошуку гострих відчуттів, потреба у забезпеченні безпеки (Маралов і др., 2016). Важливим вважаємо ми відокремлення цих двох потреб: переживання почуття безпеки та організації спеціальної діяльності щодо забезпечення безпеки. «У першому випадку, – зазначають дослідники, – людина орієнтована на спокійне життя, стабільну роботу, уникнення стресових і конфліктних ситуацій, комфортне середовище, пошук захисників та ін. У другому – вона організовує своє життя і діяльність таким чином, щоб всі вчинені нею дії і поведінка здійснювалися з урахуванням вимог безпеки» (Маралов і др., 2016: 13). Потреба у забезпеченні безпеки припускає і ризиковані форми поведінки, якщо цей ризик є виправданим та обміркованим, і активність, спрямовану на покращення клімату в колективі, якщо людина усвідомлює, що від загальної атмосфери залежить її продуктивність роботи.

У нашому дослідженні *мотиваційний компонент*

представлений показником рівня актуальності потреби у безпеці, що у більший мірі відображає рівень наявності негативних переживань з приводу власного захисту, зайвого напруження. Чим нижче ранг даної групи потреб у особистісній ієрархії, тим менше уваги приділяє особистість задоволенню цих потреб, тим менше напруги відчуває вона у даній сфері. За результатами нашого дослідження, дана група потреб займає передостанню ланку в ієрархії студентів, що свідчить про відсутність депривації цих потреб. Найменш актуальною є група матеріальних потреб, а найбільш – самовираження та визнання. Відсотковий розподіл показав, що потреба у безпеці повністю задоволена у 23,3% досліджуваних, частково задоволена у 67,4%, і лише 9,3% осіб, що брали участь у дослідженні, переживають її повну незадоволеність. Дані були отримані за методикою «Діагностика ступеня задоволеності основних потреб» (В. Скворцов, модифікація І. Акіндінової).

У праці Н. Лизь наданий аналіз досліджень, які вивчали уявлення про безпеку особистості. У більшості випадків, дослідники під уявленнями розуміють ментально відокремленні характеристики об'єктів та ситуацій, які є суттєвими для долання зовнішніх та внутрішніх загроз; оцінки об'єктів та ситуацій за критеріями «безпеки – небезпеки», «значущості – другорядності», «здоланності – нездоланності» та ін., які визначають готовність людей активізувати певні стратегії подолання (Лизь і др., 2015). Уявлення про безпеку характеризують цей феномен на когнітивному рівні як «ментально збудовані образи, за допомогою яких здійснюється суб'єктивна репрезентація і категоризація окремих параметрів або всього патерну ситуації (середовища, умов) в якості безпечних (небезпечних) для конкретної людини або соціальної групи» (Краснянская, Тылец, 2013: 61).

У нашому дослідженні ми розглядаємо когнітивний компонент безпеки як сформовану ментальну модель, репрезентовану як образними, так і вербальними засобами, у якій відображені найбільш значущі аспекти ситуації, систематизована інформація за найбільш суб'єктивно значущими критеріями оцінювання, що дозволяє суб'єкту приймати оперативні рішення, обирати певні стратегії та тактики, адекватні відображеній ситуації. Дана модель містить узагальнені уявлення про

світ, про себе, про свої можливості впливати на події в світі. За змістом складові когнітивного компонента представляють як характеристики актуальної ситуації, обумовлені суб'єктивним образом реальності, так і метакогнітивні знання стосовно власних можливостей застосовувати певні стратегії у подібній ситуації, ресурсних обмежень, особливостей мислення та ін. Суб'єктивний образ реальності, у свою чергу, є «ієрархічно організованим набором оцінних схем і мереж схем» (Носенко, Аршава, 2010), які узагальнюють базові знання людини про світ, інших людей, особливості взаємодії з ними та ін. У моделі С. Епштейна подібні узагальнені схеми називаються «постулатами», вони відображають переконаність людини в «сприятливості – несприятливості світу», «передбачуваності – недоступності контролю світу», в тому, що інші люди є «гідними довіри – джерелом загрози», в тому, що сам суб'єкт є «гідним – негідним поваги». Ярко виражений негативний полюс одно з постулатів може справляти глибокий дестабілізуючий ефект на особливості функціонування та розвитку особистості, на особливості її структури тощо (Носенко, Аршава, 2010). За результатами нашого дослідження, на високому рівні позитивний полюс постулатів «сприятливість – несприятливість світу» виявлений у 16,3% досліджуваних, «цінність – малоцінність власного Я» – також у 16,3%. Однак лише 2,3% студентів на високому рівні оцінюють інших осіб як гідних довіри, 4,7% сприймають світ як справедливий та 4,7% надають світу високі оцінки за параметром «контрольованість – недоступність контролю». Результати були отримані за методикою «Шкала базових переконань» (Р. Янов-Бульман, адаптація О. Кравцової). Таким чином, ми можемо заключити, що студенти, що прийняли участь в дослідженні, мають достатньо суперечливі переконання стосовно безпечності світу та своїх можливостей безпечно взаємодіяти з ним та іншими особами.

Третій, *емоційний*, компонент особистісної безпеки відображає переживання людиною власної захищеності чи вразливості до внутрішніх і зовнішніх загроз. Саме з переживаннями безпеки пов'язують психологи психологічне здоров'я, задоволення потреб різного рівня, оптимальне функціонування, психологічне благополуччя особистості (Лизь, 2015; Пухарева, 2016;

Краснянская, Тылец, 2013). Характеристики емоційних переживань, такі як: стійкість – короткочасність, чіткість – розмитість, стеничність – астенічність та ін., надають людині «інформацію про ступінь відповідності її потреби в безпеці реаліям її оцінки, яка оформилася на підставі даних її сенсорно-перцептивного апарату» (Краснянская, Тылец, 2013: 61). Однак, розгляд переживань безпеки не слід зводити лише до відчуттів захищеності, ігноруючи відкритість, різні форми ризикуваності. Як вважають Т. Краснянська та В. Тылец (2013), більш продуктивним є розгляд переживання безпеки як стану динамічної рівноваги психологічної захищеності та відкритості до дії різних екзо- і ендогенних факторів, що не знижує можливостей постійного розвитку особистості у напрямку значущої мети. Підтримка подібного балансу потребує високої чутливості особистості до небезпечних факторів середовища, які можуть порушити рівновагу (Маралов и др., 2012 а, 2017, 2018), до суперечливостей, що виникають між оцінками власної значущості та обмеженнями автономності, власної цілісності та умовами «аномальної реальності» (Фоменко, 2010). Під «сенситивністю до небезпеки» розглядається здатність людини з безлічі зовнішніх (або внутрішніх) чинників, що впливають на неї, виділяти такі, які несуть реальну загрозу для її життя, здоров'я, благополуччя, або які потенційно можуть завдати шкоду її оточенню. Сенситивність – «це вміння ідентифікувати фактор або ситуацію як загрозову» (Маралов и др., 2012 б: 33). Безумовно, слід розрізняти реальну загрозу від хибної, яка відображається у побоюваннях, що виникають на нереалістичні загрози, внаслідок їх несподіваності виникнення, високої динамічності розгортання, незрозумілості та ін., або на перебільшені реальні факти. Така надмірна чутливість може негативним чином впливати на вибір засобу реагування. За тест-опитувальником «Сенситивність до загроз» (В. Маралов, Є. Малишева, О. Ніфонтон, Є. Перченко, І. Табунов) були отримані дані, які демонструють приблизно рівномірний розподіл досліджуваних за рівнями: 30,2% осіб студентської вибірки мають низький рівень сенситивності, 32,6% – середній рівень, 37,2% досліджуваних – високий рівень.

Останній, четвертий, компонент особистісної безпеки відображає *поведінковий* арсенал засобів реагу-

вання на загрози. Т. Пухарьова (2016) відокремлює активні та пасивні форми забезпечення психологічної безпеки. До пасивних форм дослідниця відносить механізми психологічного захисту, певні стратегії поведінки в конфлікті (уникнення, пристосування), стратегії забезпечення інформаційно-психологічної безпеки (відхід, ігнорування) та інші. До категорії «активні форми забезпечення психологічної безпеки» можна віднести стратегії долаючої поведінки, активне залучення знань і досвіду (Пухарева, 2016), а також засоби активізації вольових зусиль, стратегії виправданого ризику, стратегії долавання невизначеності та ін.

В. Маралов з колегами (2012 а) відокремлюють 4 засоби реагування на загрозову ситуацію: адекватний, тривожний, ігнорування та невизначений. Адекватний засіб відповідає як ситуації, рівню її загрози, так і вимогам суспільства. Тривожний засіб виявляється у перебільшенні небезпеки та емоційному відреагуванні на загрозу. Ігнорування – засіб, який виявляється у зменшенні рівня небезпеки, емоційному дистанціюванні від загрозового об'єкта фізично або ментально. Невизначений засіб проявляється у розгубленості особистості, у блокуванні нею процесів прийняття рішень, у відсутності домінуючих засобів реагування на загрозу.

Цікавим виявився той факт, що обираючи певних засобів реагування залежить і від рівня сенситивності до загроз, і від ступеня вираженості потреб у безпеці. Так, за даними досліджень, проведених під керівництвом В. Маралова, у разі вираженості у суб'єктів потреби у забезпеченні безпеки домінуючим є адекватний тип реагування на загрозову ситуацію, а у разі вираженості потреби у переживанні почуття небезпеки домінуючим стає ігноруючий засіб реагування.

Використання тест-опитувальника «Виявлення способів реагування в ситуаціях небезпеки в юнацькому віці» (В. Маралов, Є. Малишева, О. Смирнова, О. Перченко, І. Табунов) дозволило нам виявити приблизно рівномірний розподіл студентів за типами реагування, так у 34,9% студентів домінуючим є адекватний тип реагування на загрозу, у 30,2% досліджуваних домінує тривожний тип, а 37,2% досліджуваних осіб мають ігноруючий тип реагування в загрозових ситуаціях.

Задля перевірки висунутої концептуальної моде-

лі застосовувався факторний аналіз (метод Principal components, процедура ротації Varimax normalized), який дозволяє визначати приховані латентні змінні через угруповання первинних даних. Було визначені три значущі фактори, які пояснюють 68,6% сумарної дисперсії, що говорить про високий прогностичний рівень отриманої емпіричної моделі психологічної безпеки особистості. Склад факторів представлений у таблиці 1.

До складу другого фактору увійшли показники, що відображають емоційні та поведінкові складові феномена, що досліджується. Рівень сенситивності до загроз (0,69) поєднаний з показниками частоти застосування адекватного (0,90) та ігноруючого (-0,72) типів реагування на загрозу. Звернемо увагу, що особи з високою сенситивністю найчастіше обирають адекватний тип реагування, бо вони враховують найважливіші

Таблиця 1.

Факторна структура психологічної безпеки особистості, отримана на студентській вибірці (N=43)

№	Ознака	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
1	Рівень актуальності потреби у безпеці	-0,70	0,20	0,15
2	Рівень переконаності у сприятливості світу	0,81	0,06	0,03
3	Рівень переконаності у тому, що інші гідні довіри	0,79	0,16	0,17
4	Рівень сенситивності до загроз	0,24	0,69	-0,20
5	Адекватний тип реагування на загрозу	-0,03	0,90	0,29
6	Тривожний тип реагування на загрозу	-0,20	-0,14	-0,92
7	Ігнорування як тип реагування на загрозу	0,31	-0,72	0,38
8	Невизначений тип реагування на загрозу	-0,14	-0,23	0,63
% сумарної дисперсії, що пояснює фактор		24,7	24,2	19,6

До складу першого фактору увійшли показники, які відображають рівень актуальності потреби в безпеці (-0,70), сформованість переконань про сприятливість світу (0,81) та інших людей як таких, що варгі довіри суб'єкта (0,79). Отже, ми маємо поєднання когнітивних та мотиваційних аспектів у структурі феномена психологічної безпеки особистості. Зазначимо, що позитивні переконання про світ та інших людей створюють ту підставу, на тлі якої людина не переживає депривацію потреби в безпеці. Особи з позитивним полюсом переконань орієнтовані на задоволення потреб, що мають більш високе положення в ієрархії, оскільки вони мають можливості реалізовувати свої потреби у забезпеченні майбутнього, в униканні неприємностей та у розвитку своїх сил та здібностей. Досліджувані, які ж мають сформований негативний полюс переконань про сприятливість світу та надійність оточуючих осіб відчувають напруження від депривації потреби у безпеці, шукають засобів зниження її у діях, спрямованих на забезпечення більш надійного майбутнього, більш комфортного середовища для розвитку своїх здібностей та ін.

ознаки та характеристики ситуації, у якій вони взаємодіють. Такі особи не схильні ігнорувати загрози об'єкти та обставини, тому своєчасно реагують на зміни ситуацій, враховують свої відчуття та передчуття. Студенти, що мають низьку сенситивність до загроз, частіше застосовують ігнорування небезпеки як стратегію поведінки у загрозовій ситуації, ментально дистанціюючись від несприятливих факторів. Наші дані підтверджують результати досліджень В. Маралова (2018).

Склад третього фактору сформували показники сформованості поведінкових аспектів психологічної безпеки. З найбільшим факторним навантаженням до складу потрапили показники частоти застосування тривожного (-0,92) та невизначеного (0,63) типів реагування на загрозу. Однак два інші показники, які відображають адекватний та ігноруючий типи реагування, також мають позитивні, хоча і незначущі факторні навантаження (0,29 та 0,38 відповідно). Отже, надмірний рівень тривоги, який виражається у перебільшенні рівня загрози ситуації чи об'єкта, створює несприятливі умови для реалізації інших типів реагування. При цьому і занадто низький рівень не сприяє конструктивному вирішенню

проблеми у загрозовій ситуації, оскільки підвищує ймовірність актуалізації невизначеного типу реагування, який проявляється в розгубленості, в хаотичності дій, або в застряганні на етапі прийняття рішення. Можна припустити, що відсутність тривоги, зменшує когнітивну активність особистості, яка починає менш ретельно обробляти інформацію, розглядає та аналізує меншу кількість припущень стосовно причин виникнення загрози та можливостей її зниження, суб'єктивно припиняє значущість вибору та ін. Перевірка цієї гіпотези може стати завданням для наших майбутніх наукових розвідок.

Таким чином, частково на студентській вибірці підтвердилась наша концептуальна модель психологічної безпеки особистості. Ми можемо відокремити три складові у структурі феномена безпеки: мотиваційно-когнітивний, емоційно-поведінковий (конструктивний), деструктивний поведінковий компонент. Така структура висвітлює важливість саме поведінкових аспектів психологічної безпеки, які відображають засоби взаємодії людини зі світом та іншими людьми у ситуаціях реальної чи уявної загрози. Це підтверджує доречність відокремлення та вивчення характерологічних властивостей осіб з безпечним та небезпечним типами поведінки, оскільки останні можуть нести загрозу не лише власному фізичному та психічному здоров'ю, а також і підвищувати ризик та небезпечність для оточуючих.

На підставі результатів факторного аналізу були введені інтегративні показники сформованості кожного компонента та загальний рівень вираженості психологічної безпеки особистості. Задля рівномірного представлення всіх складових, рівень сформованості яких діагностувався за показниками різної розмірності, всі дані були переведені у z-оцінки. Z-перетворення – процедура, яка дозволяє перевести результати в стандартну

шкалу через процедури центрування та нормування. Перетворені значення всіх показників мають нульове середнє значення, а значення стандартного відхилення дорівнює 1. Для розрахунку кожного показника рівня вираженості компонента психологічної безпеки враховувались стандартизовані значення складових, що представлені у таблиці 1, значення факторного навантаження у ролі коефіцієнта та знак факторного навантаження. Наприклад, рівняння для мотиваційно-когнітивного компонента має такий вигляд:

$$\Phi_1 = -0,7 \cdot x_1 + 0,81 \cdot x_2 + 0,79 \cdot x_3,$$

де Φ_1 – рівень вираженості мотиваційно-когнітивного компонента психологічної безпеки, x_1 – рівень актуальності потреби у безпеці, x_2 – рівень переконаності у сприятливості світу, x_3 – рівень переконаності у тому, що інші гідні довіри. Значення x_1, x_2, x_3 представлені у z-оцінках.

Загальний показник вираженості психологічної безпеки особистості розраховувався як сума оцінок трьох компонентів. За загальним інтегрованим показником у вибірці студентів були отримані наступні дані: середнє значення дорівнює 0; стандартне відхилення – 2,9; мінімальне значення – (-6,5), максимальне значення – 5,1.

Наступним завданням нашого дослідження було встановити взаємозв'язки між компонентами феномена психологічної безпеки особистості. Була застосована процедура кореляційного аналізу. У таблиці 2 представлені результати кореляційного аналізу, які відображають значущі коефіцієнти кореляції між складовими психологічної безпеки особистості.

Як свідчать отримані дані, всі компоненти психологічної безпеки, які були визначені у дослідженні, є незалежними аспектами її функціонування, оскільки відсутні значущі кореляційні зв'язки між ними. Також

Таблиця 2.

Кореляційні зв'язки між компонентами психологічної безпеки особистості

Показники	Мотиваційно-когнітивний компонент	Емоційно-поведінковий (конструктивний) компонент	Деструктивний поведінковий компонент
Мотиваційно-когнітивний компонент	1		
Емоційно-поведінковий (конструктивний) компонент	-0,02	1	
Деструктивний поведінковий компонент	0,11	-0,06	1
Загальний рівень вираженості психологічної безпеки	0,66**	0,59**	0,47*

Примітка: * – емпіричне значення є значущим при $\alpha \geq 0,99$; ** – емпіричне значення є значущим при $\alpha \geq 0,999$.

відмітимо, що всі компоненти мають позитивний зв'язок з показником загального рівня вираженості психологічної безпеки. Отже, студенти, які демонструють високий рівень психологічної безпеки, мають наступні властивості: достатню задоволеність потреби у безпеці, позитивні переконання стосовно сприятливості світу та надійності інших людей, високу сенситивність до загроз, вони часто застосовують адекватні або невизначені засоби реагування на загрозові фактори, намагаються уникати тривожних та ігноруючих стратегій поведінки у загрозових ситуаціях.

Додатково ми розглянули кореляцію кожного компонента з іншими потребами та переконаннями студентів. Було встановлено, що чим більше виражений мотиваційно-когнітивний компонент психологічної безпеки, тим більш актуальними є для студентів соціальні (міжособистісні) потреби ($r=0,36$; $\alpha \geq 0,95$), тим більше вони переконані у справедливості світу ($r=0,43$; $\alpha \geq 0,99$) та випадковості подій ($r=0,35$; $\alpha \geq 0,95$), тим більше вони вірять в удачу, покладаються на везіння ($r=0,44$; $\alpha \geq 0,99$). Студенти з високими балами за емоційно-поведінковим (конструктивним) компонентом мають задоволені потреби у самовираженні ($r=-0,43$; $\alpha \geq 0,99$) та переконані у невідповідності подій в світі ($r=-0,36$; $\alpha \geq 0,95$), що стимулює їх активно впливати на ситуацію через пошук та реалізацію різноманітних стратегій та тактик. Особи з високим рівнем враженості деструктивного компонента психологічної безпеки мають високі значення за показником рівня цінності власного «Я», що можна розглядати як додатковий чинник, що посилює стан розгубленості та сприяє відтермінуванню рішень, оскільки людина не готова ризикувати, не ставить під загрозу власну «Я-концепцію» ($r=0,64$; $\alpha \geq 0,999$). Високий рівень вираженості психологічної безпеки як комплексного феномена спостерігається у студентів, які переконані у високій цінності свого Я ($r=0,44$; $\alpha \geq 0,99$) та покладаються на удачу ($r=0,33$; $\alpha \geq 0,95$).

Висновки. Запропонована концептуальна модель психологічної безпеки особистості як комплексного феномена знайшла часткове підтвердження у емпіричному дослідженні, проведеному на вибірці студентів університетів (м. Київ). Певні складові поєднуються в єдиний фактор, внаслідок високої їх співзалежності.

Так спостерігається об'єднання мотиваційного та когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Поведінкові складові утворили два незалежні фактори, а саме: адекватні форми поводження об'єдналися разом з емоційними аспектами психологічної безпеки, а деструктивні реакції на загрозу (тривожність та невизначеність) утворили незалежну складову. Отже, ми можемо констатувати важливість поведінкових аспектів у структурі психологічної безпеки особистості. Був введений єдиний показник, що відображає рівень вираженості психологічної безпеки як комплексного утворення, який поєднує три компонента: мотиваційно-когнітивний, емоційно-поведінковий (конструктивний), деструктивний поведінковий компонент. Всі три компоненти відображають незалежні аспекти функціонування психологічної безпеки особистості як комплексного утворення. Високий рівень вираженості психологічної безпеки спостерігається у студентів, що переконані у власній цінності та розраховують на удачу чи везіння в складних ситуаціях.

References:

- Zotova, O. & Karapetyan, L. (2018). Psychological security as the foundation of personal psychological wellbeing (analytical review). *Psychology of Russia: State of Art*, 11 (2), 100-113. DOI: 10.11621/pir.2018.0208 [in English].
- Stepanov, I.O. (2009) Oczenka urovnya sformirovannosti kachestva lichnosti bezopasnogo tipa povedeniya pri izuchenii predmeta «Bezopasnost' zhiznedeyatel'nosti» [Assessment of the formation level of the quality of a person of the safe type of behavior in the study of the subject "Life Safety"]. *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Sotsial'no-gumanitarny'e nauki - Bulletin of the Pskov State University. Series: Social Sciences and Humanities*, 7, 182-188 [in Russian].
- Shershnev, L.I. (1994) Formirovanie lichnosti bezopasnogo tipa kak otrazhenie potrebnosti obshchestva i vremeni [Forming a safe type of person as a reflection of the needs of society and time]. *Informatsionny'j sbornik «Bezopasnost'» - Information collection "Security"*, 7, 12-18 [in Russian].
- Shestakov, V.A. (2010) Nekotory'e aspekty' formirovaniya lichnosti bezopasnogo tipa [Some aspects of the formation of a person of a safe type]. *Nauchny'j vestnik UAGS - Scientific Bulletin UAGS*, 2 (11), 8-13 [in Russian].
- Ly'z', N.A. (2005) Model'ny'e predstavleniya o bezopasnoj lichnosti [Model concepts of a safe person]. *Izvestiya TRTU - News of TRTU*, 7 (51), 21-25 [in Russian].

- Kodzhaspirov, A.J., Kodzhaspirova, G.M., Erofeeva, M.A., & Polyakova, L.V. (2019). Formirovanie lichnosti bezopasnogo tipa povedeniya u shkol'nikov kak odno iz usloviy komfortnosti obrazovatel'noj sredy [The formation of personality safe type of conduct from pupils as one of the conditions of comfort of the educational environment]. *Perspektivy nauki i obrazovaniya - Perspectives of Science and Education*, 37 (1), 223-235. DOI: 10.32744/pse.2019.1.16 [in Russian].
- Aminova, D.K., Czakhava, A.A. (2020) Definiczii «psikhologicheskaya bezopasnost'», «bezopasnyj tip lichnosti» i «bezopasnaya lichnost'» v nauchnoj refleksii [Definitions of "psychological safety", "safe personality type" and "safe personality" in scientific reflection]. *Obzor pedagogicheskikh issledovanij - Review of pedagogical research*, 4, T. 2, 124-131 [in Russian].
- Baeva, I. & Bordovskaia, N. (2015). The psychological safety of the educational environment and the psychological well-being of Russian secondary school pupils and teachers. *Psychology in Russia: State of the Art*, 8 (1), 86-99. DOI: 10.11621/pir.2015.0108 [in English].
- Hogenraad, R. (2017). Smoke and mirrors: Tracing ambiguity in texts. *Digital Scholarship in the Humanities*, 33(2), 297-315. doi: 10.1093/lc/fqx044 [in English].
- Kotova, I.B., Krasnyanskaya, T.M., Tylets, V. G., Veselova, V.G., Iokhvidov, V.V. (2016) Artefakty lichnoi bezopasnosti v sub'ektnom prostranstve studentov vuza [Artifacts of personal safety in the subject space of students of the institute of higher education]. *Rossiiskii psikhologicheskii zhurnal - Russian Psychological Journal*, 13 (4), 51-67 [in Russian].
- Pogodaeva, M.V. (2018) Akseologicheskij podkhod k vospitaniyu lichnosti bezopasnogo tipa povedeniya [An axiological approach to educating a person of a safe type of behavior]. *Internet-zhurnal «Mir nauki» - Internet magazine "World of Science"*, 1. URL: <https://mir-nauki.com/PDF/02PDMN118.pdf>. [in Russian].
- Moiseeva, L.V. (2012) E'kologicheskij podkhod v psikhologo-pedagogicheskom obrazovanii kak osnova dostizheniya ustojchivogo razvitiya [Ecological approach in psychological and pedagogical education as a basis for achieving sustainable development]. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii - Pedagogical education in Russia*, 2, 49-54 [in Russian].
- Fomenko, G.Yu. (2010) Psikhologiya bezopasnosti lichnosti: teoretiko-metodologicheskie osnovaniya institucionalizacii [Psychology of Personal Security: Theoretical and Methodological Foundations of Institutionalization]. *Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie - Person. Community. Control*. Krasnodar: KubGU, 1, 83 - 99. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologiya-bezopasnosti-lichnosti-teoretiko-metodologicheskie-osnovaniya-institutsionalizatsii> [in Russian].
- Ly'z', N.A., Kupovy'kh, Zh.G., Prima, A.K., Basanova, T.A. (2015) Razrabotka oprosnika sub'ektivny'kh predstavlenij o bezopasnosti [Development of a questionnaire of subjective perceptions of safety]. *Prikladnaya psikhologiya i psikhoanaliz - Applied Psychology and Psychoanalysis*, 1. URL: <https://www.ppip.idnk.ru/index.php/2011-02-24-13-44-24/9-2011-02-24-12-27-14/-3-2011/625-2011-09-28-06-11-46> [in Russian].
- Pukhareva, T.S. (2016) Psikhologicheskaya bezopasnost' i ee rol' v professional'nom razvitii lichnosti [Psychological safety and its role in the professional development of the individual]. *Psikholog - Psychologist*, 2, 9-19. DOI: 10.7256/2409-8701.2016.2.19195 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=19195 [in Russian].
- Savchenko, O.V. (2016) *Refleksivna kompetentnist osobystosti : Monohrafiya* [Reflective competence of the personality: Monograph]. Kherson, Ukraine: PP Vyshemyrskyi V.S. [in Ukraine].
- Maslou, A. (2012) *Motivaciya i lichnost'* [Motivation and personality]. St. Petersburg, Russia: Piter [in Russian].
- Skvortsov, V.V. (1986) *Sposoby razresheniya konfliktov: metodicheskaya razrabotka* [Methods for resolving conflicts: methodological design]. Moscow, Russia: Izd-vo ANKh pri Sovete Ministrov SSSR [in Russian].
- Maralov, V.G., Kudaka, M.A., Smirnova, O.V., Perchenko, E.L., Tabunov, I.A. (2016) Razrabotka testa-oprosnika dlya diagnostiki u lyudej potrebnostej v bezopasnosti [Development of a questionnaire test for diagnosing safety needs in people]. *Uchenye zapiski Cherepoveczkogo gosudarstvennogo universiteta - Scientific notes of the Cherepovets State University*, 1(5), 12-17 [in Russian].
- Krasnyanskaya, T.M., Ty'lec, V.G. (2013) Ponyatijny'e orientiry razvitiya psikhologicheskoy bezopasnosti lichnosti v predmetnom pole sovremenny'kh issledovanij [Conceptual guidelines for the development of the psychological safety of a person in the subject field of modern research]. *GESJ: Education Science and Psychology*, 1(23), 59-64 [in Russian].
- Nosenko, E.L., Arshava, I.F. (2010) *Suchasni napriamy zarubiznoi psykholohii: psykholohiia osobystosti: pidruchnyk* [Modern directions of foreign psychology: psychology of personality: textbook]. Dnipropetrovsk, Ukraine: Vyd-vo Dnipropetr. nats. un-tu [in Ukraine].
- Maralov, V.G., Maly'sheva, E.Yu., Smirnova, O.V., Perchenko E.L., Tabunov, I.A. (2012, a) Razrabotka testa-oprosnika po vy'yavleniyu sposobov reagirovaniya v situaciyakh opasnosti v yunosheskom vozraste [Design of a questionnaire test to identify ways of responding to situations of danger in adolescence]. *Al'manakh sovremennoj nauki i obrazovaniya - Almanac of modern science and education*, 12-1 (67), 92-96 [in Russian].
- Maralov, V.G., Maly'sheva, E.Yu., Nifontova, O.V., Perchenko, E.L., Tabunov, I.A. (2012, b) Razrabotka testa-oprosnika senzitivnosti k ugrozam v yunosheskom vozraste [Design of a test-questionnaire of sensitivity to threats in adolescence]. *Perspektivy nauki - Science prospects*, 8, 32-37 [in Russian].

Maralov, V.G., Maralova, T.P. (2017) Vliyanie motivatsionny'kh faktorov na otnoshenie lyudej k opasnostyam [Influence of motivational factors on people's attitude to dangers]. *Nauchno-metodicheskij e'lektronnyj zhurnal Koncept - Scientific-methodical electronic journal Concept*, 1, 1–7 [in Russian].

Maralov, V.G., Fortunatov, A.A., Shonin, M.Yu. (2018) Poziczii vzaimodejstviya studentov v kontekstu problem obespecheniya psikhologicheskoy bezopasnosti lichnosti [Positions of student interaction in the context of problems of ensuring the psychological safety of the individual]. *Znanie. Ponimanie. Umenie - Knowledge. Understanding. Skill*, 3, 196-208. DOI: 10.17805/zpu.2018.3.18 [in Russian].

Olena Savchenko

Doctor Science in Psychology, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Kyiv National Economic University, Kyiv (Ukraine)

Mariia Svyryda

Applicant for higher education at the first (bachelor's) level, Personal Management, Sociology and Psychology Department, specialty Psychology, Kyiv National Economic University, Kyiv (Ukraine)

THE MODEL OF PERSONAL PSYCHOLOGICAL SECURITY AS A COMPLEX PHENOMENON

ABSTRACT

Increasing number and frequency of threatening factors that occur in the world raises the issue of the necessity to study psychological security as a complex phenomenon that combines a number of components, determines human behavior in uncertain and threatening situations. The article analyzes the main approaches to the study of personality's psychological security as a separate psychological phenomenon: 1) the study of the behavior of the safe type of personality; 2) the analysis of security as a characteristic of the environment where an individual grows and interacts; 3) axiological approach broadcasting of the safe living values; 4) a comprehensive psychological approach. The authors propose to consider the personality's psychological security as a complex personal formation that combines motivational, cognitive, emotional and behavioral components that ensure the resilience of an individual to environmental factors, the optimal level of their functioning and the integrated type of interaction with the world, other individuals, themselves.

The purpose of the study is to develop a model of personality's psychological security, to analyze its internal

structure. The methodological basis of the study is a systematic approach. The following diagnostic methods were used in the study: the method "Diagnosis of the degree of basis needs satisfaction" (V. Skvortsov, modification by I. Akindinova), "Scale of basic beliefs" (R. Janoff-Bulman, adaptation by O. Kravczova), test-questionnaire "Sensitivity to threats" (V. Maralov, E. Maly'sheva, O. Nifontova, E. Perchenko, I. Tabunov), test-questionnaire "Identifying of the ways of responding to situations of danger" (V. Maralov, E. Maly'sheva, O. Smirnova, E. Perchenko, I. Tabunov). The study has been conducted on the sample of 43 university students in Kyiv (Ukraine).

A proposed conceptual model of personality's psychological security combines 4 components: 1) the need for security (motivational component); 2) beliefs about the security of the world and one's own ability to interact constructively with others (cognitive component); 3) experiencing one's own security (emotional component); 4) readiness to activate self-defense tactics in the threatening situation (behavioral component). The use of factor analysis (Principal components method, Varimax normalized rotation procedure) has allowed to identify 3 independent factors that explain 68.6% of the total variance. The following components have been identified: motivational-cognitive, emotional-behavioral (constructive), destructive behavioral component that confirms the importance of behavioral aspects of psychological security, which reflect the means of human interaction with the world and other people in situations of real or imagined threat.

The results of the application of correlation analysis have revealed the independence of the three components of personality's psychological security. A general indicator that reflects the development level of psychological security as a complex phenomenon has been introduced. Students who demonstrate a high level of psychological security have the following characteristics: adequate satisfaction of the need for security, positive beliefs about the goodness of the world and the reliability of others, high sensitivity to threats, they often use adequate or uncertain means of responding to threats, try to avoid the anxious and ignoring behavioral strategies in threatening situations.

Key words: security, psychological security, safe personality type, safe behavior, need for security, basic beliefs, sensitivity to threats, type of threat response.

Савченко Елена Вячеславовна

Доктор психологических наук, доцент, профессор кафедры педагогики и психологии, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетмана», г. Киев (Украина)

Свирида Мария Александровна

Соискатель высшего образования на первом (бакалаврском) уровне, факультет управления персоналом, социологии и психологии, специальность Психология, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетмана», г. Киев (Украина)

**МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ КАК
КОМПЛЕКСНОГО ФЕНОМЕНА**

АННОТАЦИЯ

Повышение количества и вероятности возникновения неблагоприятных угрожающих факторов в мире ставит вопрос о необходимости исследования психологической безопасности как комплексного явления, которое объединяет ряд составляющих, определяет поведение человека в неопределенных и угрожающих ситуациях. В статье проанализированы основные подходы к изучению психологической безопасности личности как отдельного психологического феномена: 1) изучение особенностей поведения личности безопасного типа; 2) анализ безопасности как характеристики среды, где растет и взаимодействует личность; 3) аксиологический подход (трансляция ценностей безопасной жизни) 4) комплексный психологический подход. Авторы предложили рассматривать психологическую безопасность личности как комплексное личностное образование, сочетающее мотивационные, когнитивные, эмоциональные и поведенческие компоненты, которые обеспечивают устойчивость личности к факторам среды, оптимальный уровень ее функционирования и интегрированный тип ее взаимодействия с миром, другими лицами, собой.

Целью исследования является разработка модели психологической безопасности личности, проведения анализа ее внутренней структуры. Методологической основой исследования является системный подход. В исследовании использованы следующие методы диагностики: методика «Диагностика степени удовлетворенности основных потребностей» (В. Скворцов, модификация И. Акиндиной), «Шкала базовых убеждений» (Р. Янов-Бульман, адаптация А. Кравцовой), тест-

опросник «Сензитивность к угрозам» (В. Маралов, Е. Малышева, О. Нифонтова, Е. Перченко, И. Табунов), тест-опросник «Выявление способов реагирования в ситуациях опасности» (В. Маралов, Е. Малышева, О. Смирнова, Е. Перченко, И. Табунов). Исследование проводилось на выборке 43 студентов университетов г. Киев (Украина).

Предложена концептуальная модель психологической безопасности личности, которая сочетает 4 компонента: 1) потребность в безопасности (мотивационный компонент) 2) представление о безопасности мира и собственной способности конструктивно взаимодействовать с другими (когнитивный компонент); 3) переживание собственной защищенности (эмоциональный компонент) 4) готовность активизировать тактики самозащиты при появлении угрозы (поведенческий компонент). Применение факторного анализа (метод Principal components, процедура ротации Varimax normalized) позволило выделить 3 независимые факторы, объясняющие 68,6% суммарной дисперсии. Были определены следующие компоненты: мотивационно-когнитивный, эмоционально-поведенческий (конструктивный), деструктивный поведенческий компонент, что подтверждает важность именно поведенческих аспектов психологической безопасности, отражающие средства взаимодействия человека с миром и другими людьми в ситуациях реальной или мнимой угрозы.

Результаты применения корреляционного анализа обнаружили независимость трех компонентов психологической безопасности личности. Был введен общий показатель, отражающий уровень выраженности психологической безопасности как комплексного феномена. Студенты, которые демонстрируют высокий уровень психологической безопасности, обладают следующими особенностями: удовлетворенностью потребности в безопасности, положительными убеждениями относительно благоприятности мира и надежности других людей, высокой сензитивностью к угрозам; они часто применяют адекватные или неопределенные способы реагирования на угрожающие факторы, стараются избегать тревожных и игнорирующих стратегий поведения в угрожающих ситуациях.

Ключевые слова: безопасность, психологиче-

ская безопасность, безопасный тип личности, безопасное поведение, потребность в безопасности, базовые убеждения, сензитивність к угрозам, тип реагирования на угрозу.

How to cite (як цитувати):

Savchenko, O., Svyryda, M. (2020). *THE MODEL OF PERSONAL PSYCHOLOGICAL SECURITY AS A COMPLEX PHENOMENON*. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 6 (12), 66-79. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.12.7> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 25.11.2019

Дата рекомендації до друку: 16.12.2020

Дата оприлюднення: 30.12.2020